

Друкується за ухвалою вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 3 листопада 2018 р.).

Рецензенти: д-р філол. наук, проф. **Л.В. Струганець**, д-р філол. наук, проф. **М.Ю. Федурко**.

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. **В.В. Грещук** (голова ради); д-р фіз.-мат. наук, проф. **А.В. Загороднюк**; д-р пед. наук, проф. **Н.В. Лисенко**; д-р філол. наук, проф., академік НАПН України **В.І. Кононенко**; д-р іст. наук, проф. **М.В. Кугутяк**; д-р юрид. наук, проф. **В.А. Васильєва**, д-р хім. наук, проф. **І.Ф. Миронюк**; д-р фіз.-мат. наук, проф., член-кореспондент НАН України **Б.К. Остафійчук**; д-р біол. наук, проф. **В.М. Лушак**; д-р політ. наук, проф. **І.Є. Цепенда**.

Редакційна колегія: д-р філол. наук, проф. **С.І. Хороб** (голова редколегії); д-р філол. наук, проф. **В.М. Барчук**; д-р філол. наук, проф. **Р.Б. Голод** (заступник голови редколегії); д-р філол. наук, проф. **М.І. Голянич**; д-р філол. наук, проф. **В.В. Грещук**; канд. філол. наук, доц. **О.В. Карбашевська** (секретар-перекладач); д-р філол. наук, проф. **І.В. Козлик**; д-р філол. наук, проф., академік НАПН України **В.І. Кононенко**; д-р філол. наук, проф. **М.П. Лесюк**; д-р філол. наук, доц. **О.А. Бігун**; д-р філол. наук, проф. **Я.В. Бистров**; д-р філол. наук, проф. **Н.В. Мафтин**; д-р філол. наук, проф. **Р.В. Піхманець**; д-р філол. наук, проф., академік НАН України **Л.І. Рудницький** (Філадельфія, США).

Адреса редакційної колегії:
76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Вип. 46. Івано-Франківськ, 2018. 118 с.

Статті, що публікуються у черговому випуску Вісника, присвячені актуальним проблемам вивчення семантики мови і тексту, лексико-семантичних, словотвірних та граматичних одиниць і їх функцій, лінгвопрагматики, лінгвістичної інтерпретації художнього тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів.

Bulletin of the Precarpathian National University. Philology. Issue 46. Ivano-Frankivsk, 2018. 118 s.

Articles published in the next issue of newsletter dealing with the problems of semantics of language and text, lexical-semantic, structural and grammatical units and their functions, linguistics interpretation of a literary text.

For researches, teachers, postgraduates and students.

ISBN 978-966-428-399-8

© Факультет філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2018

© Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2018

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ ГОВІРОК СІЛ СІВКА-
ВОЙНИЛІВСЬКА ТА МОШКІВЦІ КАЛУСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СВІТЛІ РІЗНОЧАСОВИХ СВІДЧЕНЬ

У статті розглядаються лексико-семантичні динамічні процеси двох наддністрянських говірок: сіл Сівка-Войнилівська та Мошківці Калуського району Івано-Франківської області, яким присвячено дослідження Я. Яніва (1926 рік), у порівнянні з сучасними записами говіркового мовлення цих населених пунктів.

Ключові слова: лексико-семантична система, говіркове мовлення, статичні та динамічні зміни, лексичні трансформації.

В останній час активізувалася увага вітчизняних дослідників до вивчення динаміки як літературної мови (Л.В. Струганець, О.А. Стишов, О.О. Тараненко, С.Я. Єрмоленко, К.Г. Городенська, Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.І. Кононенко, С.П. Гриценко), так і місцевих діалектів (П.Ю. Гриценко, К.Д. Глуховцева, Н.О. Руснак, М.П. Лесюк). Незважаючи на успішні наслідки в розв'язанні окресленої проблеми, тенденції змін у говірках південно-західного наріччя досліджено недостатньо, а вивчення цих процесів у межах однієї говірки представлено поодинокими працями. Із монографічних праць такого типу можемо назвати студію М.П. Лесюка про говірку села Ковалівка на Коломийщині [4].

Дослідження говірки одного села у світлі різночасових свідчень є актуальним, оскільки створює підґрунтя для глибшого й ґрунтовнішого вивчення діалектної групи, уможливило з'ясування взаємозв'язку з іншими говірками та літературною мовою. Відзначено, що говірка зазнає впливу літературної мови, що ці зміни особливо помітні у представників молодшого покоління. Одночасно зауважимо, що кількість носіїв говірки з кожним роком зменшується, тому вивчення її специфічних рис є важливим з різних міркувань, зокрема й для з'ясування процесів її розвитку.

Благодатним матеріалом для дослідження процесів статичності і динаміки говірки крізь призму різночасових фіксацій є фундаментальна праця Я. Яніва про го-

вірки сіл Мошківці і Сівки-Наддністрянської сучасного Калуського району Івано-Франківської області, написана у 1926 році [7], у порівнянні з сучасними діалектологічними записами, які здійснювано нами відповідно до структури наведеної праці у 2015–2018 рр.

Метою дослідження є простежити напрями й тенденції розвитку лексико-семантичних змін досліджуваних наддністрянських говірок, визначити причини та інтенсивність цих змін від початку ХХ ст. до нашого часу.

Відомий польський мовознавець Ян Янів народився 22 листопада 1888 року у с. Мошківці, тепер Калуського району Івано-Франківської області. Будучи студентом Львівського університету, він, за порадою тодішнього завідувача кафедри слов'янської філології Т. Лер-Сплавінського, зайнявся питаннями сучасної діалектології [1, с. 28].

На думку сучасного науковця О. Купчинського, “уже в першій роботі Янів задекларував свої наукові пріоритети, видавши в 1926 році свою монографію “Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych”. Такого ґрунтового дослідження мовно-морфологічних особливостей локально сформованої групи населення ніхто не проводив, а Яну вдалося на основі своєї практики та методики розписати наддністрянську говірку свого рідного села Сівки Мошковицької (і своєї першій науковій монографії дати назву – “Малоруська говірка Мошківців і Сівки

Наддністрянської на тлі навколишніх сіл”). Ця рання праця – одне з найбільших за широтою охоплення мовної проблематики і найдокладніших у порівнянні з описами інших українських територій того часу, досліджень однієї говірки. У ній не лише охоплено фонетичні, граматичні та лексичні риси говірки, але й подано велику добірку діалектних текстів і систематично укладено словник говірки [3, с. 524–526]. На сьогодні це дослідження лише зрідка використовується у працях українських лінгвістів, а його ідеї та підходи до інтерпретації мовних фактів оцінені недостатньо.

У першому розділі свого дослідження Я. Янів описує 55 фонетичних ознак цих говірок. Порівнявши кожен із них з говірковим мовленням сучасних носіїв, ми встановили, що 40 з них не зазнали змін, що становить 73%. За 90 років практично змінилися ті фонетичні риси, що складають основу діалектних ознак галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя.

Ще більш статичними, за нашими спостереженнями, є морфологічні риси цих говірок, яким присвячено другий розділ дослідження вченого. Так, у словозміні іменника виокремлено сорок діалектних ознак, із них на сьогодні не змінилося 34, що становить 85%. Простежуються процеси архаїзації та пасивізації деяких варіантних форм іменників та прислівників, впливи фонетичних рис говорів південно-західного наріччя на флексійну парадигму іменників, займенників, числівників, дієслів, а також впливи літературних варіантів.

У монографії Я. Яніва у розділі “Лексика” подано близько 75 текстів на різну тематику, зокрема, “Про хлопа”, “Про жида”, “Про бабу і діда” та інші. Додатком до праці є словник, що нараховує близько 1950 слів і форм. Він є доволі повним, у його складі містяться літературні (320) та діалектні (1630) слова говірки. Літературні одиниці становлять 16% від усієї лексики словника, а діалектні відповідно – 84%, з них лише 500 одиниць, тобто 25% збереглося до-

нині. Вони не зазнали змін функціонального плану і вживаються стабільно в говірках, перебуваючи в синонімічних відношеннях з тими самими одиницями лексичної системи.

Зробивши детальніший аналіз кожного ресстрового слова у словнику Я. Яніва та зібраних нами говіркових лексем, можна констатувати те, що з часу збирання матеріалу Я. Янівим (а минуло більше 90 років) відбулися певні лексичні зміни у досліджуваних говірках у цілому. Значна кількість слів має відмінне чи інше лексичне значення щодо тих, що подає словник Я. Яніва. Наприклад: *баламút* 1) ‘опалка (торба, у якій дорогою коням дають сіно)’; 2) ‘прізвисько’ [7, с. 151] (першими наводимо лексичні значення, за даними Я. Яніва, другими – семантику лексем, записану нами): *баламút* – ‘дурисвіт, спокусник’; *ворохóбити* – ‘бунтувати’ [7, с. 213], *ворохóбити* ‘активізувати, зрушити’; *впаліти* ‘спилати’ [7, с. 214], *впаліти* 1) ‘вкрасти’: *ўпалив і ўк’ік*; 2) ‘сказати в очі щось неприємне’: *Δ ўпалити міжси вóчи; дрáн’т’і* 1) ‘стара подерта білизна’; 2) ‘одяг’ [7, с. 158], *дрáн’т’і* 1) ‘дуже старий, зношений і рваний одяг’; 2) ‘про все негідне, погане, непридатне’; *драпáк* 1) ‘рослина ожина’; 2) ‘перстач’; *драпáк* 1) ‘цілком стертий, старий віник’; 2) ‘швидкий біг куди-небудь’: *Δ давáти (дáти) драпáкá*. Таких слів, що розширили або змінили свою семантику, за нашими підрахунками, є близько ста.

Протилежним до цього процесу є звуження лексичного значення. Так, за нашими спостереженнями, у словнику говірок сіл Сівка-Войнилівська та Мошківці з одним значенням вживається низка номенів, які у словнику Я. Яніва мають два або кілька значень: *вóвад* 1) ‘овод’; 2) ‘мала лампа з гнотом, яку використовували для освітлення хат’ – *вóвад* ‘овод’; *гшикі* 1) ‘галаретка’; 2) ‘дриглі, холодець’ – *гшикі* ‘дриглі, холодець’; *дзігар*. 1) ‘годинник’; 2) ‘сигарета’ – *дзігар* ‘сигарета’; *дрімба*, 1) ‘губна гармоніка’; 2) ‘стара корова’; 3) ‘прізвисько старої кокетливої жінки’ – *дрімба* ‘стара корова’; *куніці*

1) ‘жінка’; 2) ‘податок у XV ст.’ – *куніці* ‘жінка’. Таких відмінностей більше п’ятдесяти.

Одночасно у семантиці значної частини слів сучасних говірок відбувалося розширення їх лексичного значення (від двох і більше тлумачень: *г’ідзітис’і* ‘втікати від оводів (про корову)’ – *г’ідзітис’і* 1) ‘втікати від оводів (про корову)’; 2) ‘знервуватися (про людину)’; *двир* 1) ‘подвір’я’; 2) ‘місце поза хатою’ – *двир* 1) ‘подвір’я’; 2) ‘місце поза хатою’; 3) ‘вбиральня’: *Δ хóчу на двир (тобто до туалету); кл’учка* ‘дерев’яний або металевий гак із довгим держакком для діставання, витягування чогось’ – *кл’учка* 1) ‘дерев’яний або металевий гак із довгим держакком для діставання, витягування чогось’; 2) ‘неприємність’: *Δ шукáти соб’і кл’учки; костерéва* ‘рослина’ – *костерéва* 1) ‘рослина’ (костриця, вівсяниця); 2) ‘бур’ян’, ‘загальна назва’; *ми’ух* ‘вид риби’ – *ми’ух* 1) ‘вид риби’, 2) ‘повільна людина’; *наї* ‘нехай’ – *наї* 1) ‘нехай’, 2) ‘не чіпай’. За нашими спостереженнями, таких назв близько сімдесяти.

Здійснюючи декількарічні записи говірки сіл Сівка-Войнилівська та Мошківці, ми мали змогу записати у мовленні людей різного віку понад тисячу слів, яких не фіксує словник Я. Яніва. Найбільш вживаними на сьогодні є такі назви: *áфини* – ‘чорниці’; *беспéчний* – ‘впевнений у собі’; *бз’ік* – ‘примха’; *валанцáтис’і* – ‘тинятися, блукати’; *галáтан* – ‘той, що голосно і багато говорить’; *їеднáкий* – ‘одинаковий’; *жил’іско* – ‘праска’; *закмурітис’і* – ‘закрити очі’; ‘померти’; *защпóртатис’і* – ‘спіткнутися’; *ін нá ін* – ‘наполегливо працювати’; *кл’ош* – ‘тарілка для солодошів’; *лáба* – ‘лапа тварини чи птаха’; ‘нога з великою стопою’; *паршівів* – ‘дуже поганий, гидкий, паскудний’.

Упадає в око те, що лексика говірок сіл Сівка-Войнилівська та Мошківці представлена у словникові великою кількістю дублетних найменувань. Як зазначає М. Лесюк, “У народному мовленні дуже розвинута іменникова, прикметникова, прислівникова та особливо дієслівна синоніміка” [4, с. 74]. Так, на позначення

руху, переміщення людини в просторі вживаються у досліджуваних говірках такі слова: *б’ічи, бліндати, блудіти, валанцáтис’і, волочітис’і, лázити, лét’іти, л’ітати, л’ізти, мотáтисі, нікати, ніпати, пёртис’і, п’л’битатис’і, повзті, пўтатис’і, спацірувáти, хмілатис’і, хміндатис’і, хрáмати, шáстати, шійбатис’і, шкандибáти, шміндатис’і, шмі’ннути, шніпати, штил’гукати* тощо. Лише третина із перелічених нами лексем наявна у праці Я. Яніва. Нами зафіксовано також велику кількість синонімів у говірці сіл до прикметників, прислівників. Так, наприклад, до слова *повільний* вживається 11 синонімічних назв: *втрúхлий, гшилій, гшил’áга, зл’ётаний, незворохóблений, неквáтний, мн’ётало, мн’ух, пин’евий, повáжний, спўтаний*, з названих лише два фіксує словник XX ст.; до слова *брудний* – 9 синонімічних назв: *забёрканий, зал’óданий, замашчéний, зап’іцканий, запл’амлéний, запуцóваний, засмалцóваний, захл’áпаний, заш’м’ірований*; до слова *швидко* – 8: *ал’ермóво, гал’оп, живéн’ко, живо, махóм, пўдом, рўхом, ўми’ут’і*. У словникові Я. Яніва подано по одному синоніму до останніх двох слів.

Серед лексики словника XX ст. значну частину займають інтерферовані елементи з польської (55%), румунської (15%), німецької (10%), гебрайської (10%), тюркської (5%), решту припадає на запозичення з інших мов. Запозичення з польської у зібраному нами словнику становлять 50%, 15% – румунізми, 10% – тюркізми, 10% – германізми, 5% – інтерференції із гебрайської мови, решту займають запозичення з інших мов. На сучасному етапі, як і колись, найбільше інтерферентів налічуємо з польської мови: *гáздá* – ‘господар’ [ЕСУМ, 1, с. 450]; *гудз* – ‘вузол’ [ЕСУМ, 1, с. 613]; *катаріти* – ‘робити повільно’ [ЕСУМ, 2, с. 369]; *кл’áмка* – ‘ручка від дверей’ [ЕСУМ, 2, с. 469]; *кóл’ка* – ‘хабар’ [ЕСУМ, 2, с. 528]; *л’ўстро* – ‘дзеркало’ [ЕСУМ, 3, с. 328]; *тáпий* – ‘дешевий’ [ЕСУМ, 5, с. 514].

Румунізми: *дз’іньдз’оритис’і* – ‘завнаватися’ [ЕСУМ, 2, с. 60]; *кул’áстра* – ‘молоко корови, яка щойно отелилась’

[ЕСУМ, 3, с. 136; 2, с. 507]; *румга́ти* ‘ремигати’ [ЕСУМ, 5, с. 140].

Переважно як назви одягу, взуття, інших реалій в говірці фіксуються лексичні елементи тюркського походження: *ме́нти* – ‘туфлі’ [ЕСУМ, 3, с. 456]; *йа́с’ік* – ‘мала подушка’ [ЕСУМ, 6, с. 555].

Із гебрайської мови в досліджуваній говірці побутує така лексика: *ба́хур* – ‘хлопець-підліток’ [ЕСУМ, 1, с. 153]; *га́ман* – ‘жебрак’ [ЕСУМ, 1, с. 464]; *кап-ца́н* – ‘бідняк, злидар’ [ЕСУМ, 2, с. 380].

Діалектна лексика присутня в усіх сферах життєдіяльності носіїв говірок. Однак із плином часу номінативи деяких тематичних груп зазнають видозмін та трансформацій. Це найбільш виразно спостерігається у сільськогосподарській, будівельній та побутовій номенклатурі.

Сільськогосподарська лексика у лексикографічному додатку Я. Яніва представлена незначною кількістю номенів. У цій тематичній групі лексики (далі ТГЛ) виділяємо 60 одиниць. Зауважимо також, що половина з них і сьогодні належить до активнодіючих із незмінною семантичною структурою. Серед них найуживанішими є: *ба́бка* – ‘ковадло для kleпання коси’; *клеве́ць* – ‘молоток’; *клепа́ло* – ‘молоток для kleпання коси’; *о́стр’і́йка* – ‘закріплена у землю частина смереки із сучками (коротко обрубаними гілками), на яку складали сіно або снопи’; *па́ша* – ‘місце, де випасають худобу’; ‘назва поля’; *са́пати* – ‘підпушувати ґрунт і виполовати бур’ян, користуючись сапою’. За нашими спостереженнями, значна частина цих назв (48%) вийшла з ужитку мовців досліджуваних говірок. Поряд із семантичними трансформаціями сільськогосподарська лексика поповнилась близько двома десятками назв, які не зафіксовані у словнику Я. Яніва, наприклад: *вота́ва* – ‘отава’; *іра́ска* – ‘рало для міжрядного просапування, розпушування землі’; *маркува́ти* – ‘робити ряди спеціальним знаряддям, яке іменують марок’; *фа́ра* – ‘віз, повоза’; *шарувати́* – ‘робити першу просапку буряка’.

Словник Я. Яніва містить 111 ботаничних назв. У сучасному мовленні побутує 47 слів із незмінною семантикою, що

складає 41,5%. Серед них найуживанішими є: *арго́н’ї́я* – ‘жоржина’; *бу́л’ба* – ‘картопля’; *м’ірта* – ‘рослина, з якої плетуть вінок для нареченої’; *хр’ї́н* – ‘хрін’; *хруста́вець* – ‘мак дрібний (самосій)’. За досліджуваний період перейшли до пасивного лексикону, тобто пасивізувалося, 58,5%, або 65 таких одиниць. До цих назв відносимо: *адрисо́нка* – ‘сорт картоплі’; *блва́т* – ‘волошка’; *вербі́нка* – ‘рослина з червоними квітами’; *кбро́унік* – ‘рослина’; *ско́чен* – ‘льон, насіння якого під час тривалого зберігання само вискакує з головок’ тощо. У межах цієї тематичної групи ми записали 26 ботанізмів, які не зафіксовані у словнику Я. Яніва. До таких належать номени: *бул’бі́єнка* – ‘бадилля від картоплі’, ‘цибуля, посіяна в картоплі’ (у словнику Яна Яніва є співзвучна назва *барабол’єнка*); *квасо́к* – ‘щавель’; *клуб-ні́ка* – ‘полуниця’; *румбарба́р* – ‘ревінь’. Поряд із названими явищами, у ботаничній номенклатурі спостерігається поступове заступлення одних назв іншими, на нашу думку, більш активними у сучасному мовленні. Так, назва *барабол’єнка* ‘сорт дрібної цибулі, посіяної у рядах картоплі’ відійшла до пасивної лексики, натомість активізувалась назва *бул’бі́єнка*. Так само назву *зі́ліці́* ‘гілка’ заступила назва *зі́лі*.

У лінгвістичній студії Я. Яніва нараховуємо 66 зоонімів. Більшість із них (51 назва), або (70%) побутує сьогодні з незмінною семантикою. Такими є назви птахів, тварин та їх органів. Серед них найуживанішими є: *бус’ко* – ‘лелека’; *ві-м’ї́* – ‘вим’я’; *кузу́т* – ‘півень’; *ла́лі́вка* – ‘молода корова, що має перший раз отелитись’. Частина з них відійшла на периферію системи. До таких відносимо: *ау́’ба* – ‘вигук, яким проганяють собаку’; *ау́* – ‘вигук, яким відганяють свиней’; *вала́с’їти* ‘каструвати коней’; *вала́х* – ‘кастрований кінь’; *карту́з* – ‘назва собаки’; *підк’ї́нчїта* – ‘курчата, які народились під час жнив’; *па́ск’ї́л* – ‘півень, якому обстригали пір’я’. Близько трьох десятків зоонімів сьогодні є активновживаними і не ввійшли до реєстру словника ХХ ст., наприклад: *воші́вницї́* – ‘гусениця’; *ї́єндик* – ‘індик’; *за́мишка* – ‘корм з куку-

рудзяної муки зі щавлем і водою для курчат’.

Словник Я. Яніва містить 60 назв, які відносимо до будівельної номенклатури. Половина з них побутують у сучасному мовленні носіїв говірок. Це назви: *ба́ити* – ‘поперечна балка між двома кроквами у курнику’; *карні́к* – ‘приміщення для курей’; *ку́ч’ї* – ‘приміщення для свиней’. Двадцять п’ять одиниць вийшли з ужитку мовців досліджуваної говірки, частина з них пасивізувалися, бо втратилися відповідні реалії або відбулася їх заміна словами-синонімами. Наприклад: *ва́л’ок* – ‘солома, перемішана з глиною, яку використовують у будівництві хати’; *варца́би* – ‘віконні косяки’; *па́лі́сток* – ‘ліска, хвіртка’ тощо. Звичайно, будівельна лексика значно поповнилась новими назвами, відповідно до змін, що проходять у цій галузі. За нашими спостереженнями, сюди найчастіше проникають літературні назви матеріалів, знарядь праці, окремих видів будівельних робіт. Однак відбувається одночасне збагачення цієї ТГЛ діалектними словами, наприклад: *копати рові́*, *заливати рові́* – ‘будувати нижню частину фундаменту’; *ві́гнати му́ри* – ‘збудувати стіни’; *шчикату́рити* – ‘покривати поверхню стіни, стелі шаром штукатурки’; *лі́тна ку́хня*; *времіо́нка* – ‘тимчасова кухня в окремому приміщенні’; *чвурі́ак* ‘будиночок на чотири кімнати’.

У дослідженні Я. Яніва нараховуємо 63 слова на позначення одягу, взуття та аксесуарів. Половина цих назв із незмінною семантикою використовується сьогодні. Найуживанішими є такі номени: *вбра́н’ї* – ‘одяг’; *кужу́х* – ‘хутро з баранячої шкіри, виправлене на біло’; *ку́л’чик* – ‘сережка’. До пасивної лексики відійшли такі назви: *вуста́нок* – ‘частина сорочки між рукавом зверху і комірцем, часто вишивка’; *кру́шник* – ‘хрестик металевий, який носять на шії’; *па́л’ухи* – ‘коралі, випалені з глини’; *панч’ї* – ‘вид плаща’; *по́лка* – ‘довгий кафтан, вечірній жіночий одяг’. У мовленні односельчан уживається сьогодні близько двох десятків назв цієї ТГЛ, яких немає у словничку Я. Яніва: *комб’ї́наці́я* – ‘жіноча білизна’; *ла́тці́* –

‘жіночі босоніжки’; *це́почка* – ‘ланцюжок, прикраса, яку носять на шії’.

Лексикографічний додаток Я. Яніва містить 74 слова на позначення їжі та напоїв. У сучасному мовленні побутує 45 слів із незмінною семантикою, що складає 61%. Серед них найуживанішими є назви: *бура́чкі* – ‘смажений буряк’; *їєдзє́н’ї* – ‘їжа’, ‘загальна назва’; *налі́сник* – ‘млинець’; *памту́х* – ‘пиріжок круглої форми, смажений в олії’. Третина одиниць цієї ТГЛ вийшли з ужитку мовців досліджуваної говірки. Серед них назви: *лакє́ри* – ‘напиток з лікеру’; *маку́х* – ‘округлий грубий корж з зерен льону, коноплі, маку, дині’; *їа́кра* – ‘їкра риби’яча’. Сучасними і популярними у носіїв говірок є такі назви: *гши-кі́* – ‘холодець’; *за́йец’* – ‘м’ясний хлібець’; *майо́нез* – ‘м’ясний салат’; *п’ла́цок* – 1) ‘печений святковий пиріг’, 2) ‘удар’. *Дда́ти п’ла́цок*.

У лексикографічній розвідці Я. Яніва знаходимо більше півсотні слів на позначення предметів побуту та посуду. У сучасному мовленні побутує 33 назви із незмінною семантикою, що складає 77%. До таких відносимо: *бамбе́тел’* – ‘лавка-ліжко, яка розсувається для спання та складається для сидіння’; *зба́нок* – ‘глеко-подібний глиняний, дерев’яний або металевий посуд, який використовують для води, молока, квасу’; *кредє́нс* – ‘буфет для посуду’; *ла́ўстро* – ‘дзеркало’; *патє́л’н’ї* – ‘бляшана форма для випікання хліба’. За нашими спостереженнями, 10 номенів не побутують сьогодні у мовленні мешканців, досліджуваних нами сіл. Сюди відносимо такі: *скопе́ць* – ‘посудина для доїння молока’; *кра́жик* – ‘кришка’; *та́ч’ївницї́* – ‘кухонний засіб для катання тіста’. Останні дві назви сьогодні витіснили з ужитку лексеми *по́кришка* і *та́ч’ї́йка*. Частина назв на означення предметів побуту та посуду, які не зафіксовані у дослідженні Я. Яніва, мабуть, увійшли у мовлення краян за останнє півстоліття. До таких відносимо: *кля́ош* – ‘тарілка для солодошів’; *рі́нка* – ‘низенька каструля із двома ручками’; *ро́ндєл’* – ‘сковорідка’; *шкл’є́нка* – ‘склянка’.

Більше сотні назв на позначення людини та пов'язаних з нею понять можна виокремити із досліджуваного лексикону. За нашими підрахунками, 67,3% номенів не змінили своєї семантичної структури. До них належать: *bám'ir* – ‘шибайголова, волоцюга’; *glúxman* – ‘глуха людина’; *m'n'égaló* – ‘надто повільна людина’. Спостерігаємо частину назв цієї ТГЛ, що вийшли з активного вжитку мовців досліджуваних говірок. Це, в основному, назви людей за професією, наприклад: *pantr'júník* – ‘сторож’; *skafár* – ‘опікун корови на пасовиську’; *fórnal'* – ‘конюх’. Нам вдалося зафіксувати 38 назв на позначення людини, її рис, які не фіксує словник Яна Яніва, тобто це сучасні діалектні лексеми: *várijat* – ‘емоційно збуджена людина’; *gonoróvii* – ‘сповнений гонору; чванливий, пихатий’; *zbitóchnik* – ‘пустун, бешкетник’; *zł'éganií* – ‘безпорадний’; *uštrij* – ‘спритний’ та ряд інших.

Здійснений аналіз діалектного матеріалу уповноважує констатувати те, що найбільш чутливою до змін упродовж досліджуваного періоду є лексико-семантична система говірок. Стабільність семантичної структури демонструють тільки 500 одиниць, зібраних Я. Янівим, тобто 25%. Вони не зазнали змін функціонального плану і вживаються постійно в говірках, перебуваючи в синонімічних відношеннях із тими самими одиницями лексичної системи. Зіставивши зібраний нами лексичний матеріал зі словником Я. Яніва, ми записали понад тисячу назв, що репрезентують зміни суспільно-політичного характеру, в технічному прогресі та ті, що пов'язані з процесами глобалізації суспільства, тобто з екстралінгвальними чинниками. Частина з них позначена внутрішньомовними змінами. Припускаємо також, що певну кількість назв міг не зафіксувати вчений.

Простеживши розподіл слів за тематичними групами, спостерігаємо, що найбільше збереглась лексика на позначення предметів посуду (77%), їжі та напоїв (61%). Серед назв людини та реалій, що з нею пов'язані, фіксуємо перехід до пасив-

ної лексики найменувань людей за певним видом діяльності у зв'язку з занепадом відповідних галузей. Поступово переходять до пасивного стану зооніми, що пов'язані з конярством та вівчарством. У межах сільськогосподарської лексики пасивізацію демонструють номени льонарства, коноплярства, назви знарядь праці та окремих видів обробітку землі. Низку реалій вилучено з побуту у зв'язку зі змінами в способах ведення господарства. Так, занепало багато ткацьких, млинарських, рибальських реалій та понять. Частина таких назв поступово архаїзується. Одночасно у побуті використовується нині чимало нових предметів, що потребують говіркових найменувань: *v'jū f'jū* – ‘віфі’, *azbúk* – ‘ноутбук’, *xvil'óuka*, *m'ikroxvil'óuka* ‘мікрохвильова піч’, *kompiútor*, *kompiútor* ‘комп'ютер’; *betušnií* ‘вживаний’; *br'in'knuti* ‘надіслати телефонний гудок’, *pléška* – ‘флешка’, *seméstka* – ‘SMS’ тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у здійсненні поетапного аналізу говірок за різними структурними рівнями, який дозволяє виокремити статичні та динамічні процеси у межах говіркових систем. Доцільно визначити чинники, що впливають на характер та інтенсивність змін.

1. Галенко І. Г. Внесок Яна Янова у філологічну славистику. *Проблеми слов'янознавства*. Вип. 58. Львів, 2009. С. 25–35.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ, 1982–2006.
3. Купчинський О. А. Ян Янів (Janów) – польський дослідник української літератури та мови : (з додатком бібліографії важливіших праць з українознавства). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Праці філологічної секції. Т. ССXLVI. Львів, 2003. С. 523–540.
4. Лесюк М. П. Мовний світ сучасного галицького села (с. Ковалівка Коломийського району) : монографія. Івано-Франківськ, 2008. 328 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / голова редкол. І. К. Білодід. Київ, 1970–1980.
6. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник. Львів : Нью-Йорк, 2008. 288 с.
7. Janov J. Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskieje z uwzględnieniem wsi okolicznych. Lwów, 1926. 232 s.

The article deals with the lexical-semantic dynamic processes of the two Transdnestr dialects: Sivka-Voinylivska and Moshkivtsi, Kalush District of Ivano-Frankivsk oblast, which is devoted to the study of Y. Yaniv (1926) as compared with the modern records of the dialectal speech of these settlements.

Key words: lexical-semantic system, dialect, static and dynamic changes, lexical transformations.

УДК 81'286 (477.85/87): 82...а/я і /7.08

Василь Грещук, Валентина Грещук

ГУЦУЛЬСЬКА МОВНА КАРТИНА СВІТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ МОВИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ТРЕМБІТА

У статті проаналізовано концепт *трембіта* в мовній картині світу гуцулів, змодельованій українською художньою мовою. Встановлено, що в мовній картині світу гуцулів, розглянуту в контексті мови української художньої літератури, *трембіта* виступає музичним інструментом, яким горяни послуговуються в різних життєвих потребах. Художні тексти засвідчують багатовимірність і різноаспектність семантики діалектизму *трембіта*. В українській художній мові чітко окреслено її призначення, функцію – повідомляти, сповіщати про важливі події в житті гуцулів. Водночас вона і кличе, закликає. Об'єктом повідомлень, сповіщень є різні події: смерть, небезпека, тривога, прихід колядників, полонинський хід, пора доїння овець на полонині, відкриття урочистої події. Поза обрядовою та виробничою сферою *трембіта* використовується як засіб естетичної насолоди та сугестії. Художня мова, через призму якої характеризується мовний світ гуцулів, вносить в нього свої компоненти, пов'язані передовсім із метафоризацією, образним використанням діалектизму *трембіта*, його символізацією. Відзначено, що останнім часом функції *трембіти* розширилися завдяки тому, що вона “вийшла на сцену”. У контексті аналізу семантичного простору концепту *трембіта* висвітлено її словоутворювальну властивість його слова-імені.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, гуцульський говір, діалектизм, художня мова, *трембіта*.

Розмірковуючи над поняттями “концептуальна картина світу” та “мовна картина світу”, їх сутностями, взаємозв'язками й взаємозумовленостями, О.С. Кубрякова зауважила: “Основу концептуальної системи створює вся почуттєва, вся предметно-пізнавальна діяльність людини, тому рефлексії цієї діяльності в мозку людини мають, на наш погляд, достатньо різноманітний характер, в кожному разі не тільки вербальний. Тому перебільшувати значущість знання мовних форм, особливо окремих одиниць номінації, очевидно, не варто” [3, с. 142]. Водночас дослідниця підкреслила виняткову роль мови в процесах світовідчуття, світосприймання, світобачення, оскільки людина свою думку втілює в словесні конвенціональні форми. Основу мовної картини світу, що є складником глобальної, концептуальної картини світу, становлять: “як раз не тільки: а) значення втілені в готову (фіксовану) мовну форму, але і б) значення видобувані з мовних форм і потім абстраговані на цій основі” [3, с. 143].

Для носіїв певного говору важливим компонентом мовної картини світу є діалектні мовні одиниці. “Так, мовна картина світу гуцулів, – визначає один із авторів цієї статті, – закорінена в гуцульському діалекті, в якому виділяється інваріантна частина лексикону і граматики, спільна для всіх носіїв української мови, та варіативна, характерна лише для гуцулів. Саме ця варіативна частина гуцульського діалекту посутньо позначається на мовній картині світу її носіїв, оскільки вона відбиває такі компоненти дійсності, які не мають аналогів у мовній картині світу поза гуцульським ареалом” [1, с. 157].

Окремою проблемою є питання про те, якою мірою, наскільки повно мовна картина світу гуцулів відбита в художній мові, яка інформація, які знання, пов'язані з певною гуцульською лексемою, важливою у формуванні мовної картини світу гуцулів, освоєні мовою художньої літератури, художньо втілені в літературних текстах на гуцульську тематику.

У цій статті ставимо за мету проаналізувати використання діалектного слова